

Тарас Ярославович ГЛАВАЦЬКИЙ,
помічник юриста ТОВ «Ноублз Феномена» (м. Київ)¹,
taras.glav2008@gmail.com

УДК 347.1

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС КООПЕРАТИВНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячується дослідженню цивільно-правового статусу кооперативних банків в Україні. На підставі аналізу українського законодавства та наукової літератури розглядаються особливості та проблемні питання цивільно-правового статусу кооперативних банків в Україні. Особлива увага приділяється властивостям нормативно-правового регулювання кооперативних банків в Україні, адже кооперативний банк є не лише проявом фінансової кооперації, а й фінансовою установою, для яких характерні більша кількість вимог та детальніше нормативне регулювання як з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг, так і з метою забезпечення єдиної державної політики у фінансовому секторі. Розглядаються вимоги до статусу та складу учасників кооперативних банків, особливості управління кооперативним банком та голосування за принципом «один учасник — один голос». Така модель прийняття рішень на загальних зборах у кооперативному банку мінімізує ризики рейдерського відчуження паїв або рейдерського захоплення кооперативного банку, адже, незалежно від участі у статутному капіталі один учасник має лише один голос. Аналізуються можливості та перспективи існування інституту асоційованої участі в кооперативних банках в Україні. При цьому зазначений правовий інститут має певні переваги та недоліки як для пайови-

© Главацький Т. Я., 2018

¹ Висловлені в цій статті положення відображають особисту точку зору автора. Погляди автора, викладені у статті, не обов'язково відображають позицію ТОВ «Ноублз Феномена».

ків, так і для кооперативного банку. Обґрунтовується доцільність звуження суб'єктного складу учасників кооперативного банку до кредитних спілок, що дозволить структурувати систему фінансової кооперації в Україні та більш чітко окреслити правосуб'єктність кооперативних банків. Розглядається територіальний принцип створення кооперативних банків, який має як правове, так і економічне підґрунтя, оскільки дозволяє не лише аналізувати попит на банківські послуги чи платоспроможність населення, а й чіткіше структурувати систему фінансової та кредитної кооперації. Обґрунтовується відсутність основної мети одержання прибутку в кооперативних банків в Україні, внаслідок чого господарську діяльність кооперативних банків в Україні можна розглядати як непідприємницьку.

Ключові слова: цивільно-правовий статус, банк, кооперативний банк, асоційована участь.

Кооперативні банки посідають чільне місце в банківській системі та системі фінансової кооперації багатьох розвинених країн. Так, станом на 2015 рік більш ніж 60,5 млн громадян Європейського Союзу є учасниками кооперації в банківському секторі економіки [1, с. 26]. Хоча й українським законодавством передбачено таку організаційно-правову форму юридичної особи, як кооперативний банк, проте досі в Україні кооперативні банки не знайшли свого поширення. Тому досить актуальним є питання цивільно-правового статусу кооперативних банків в Україні.

Окремі аспекти правового статусу кооперативних банків досліджували такі вчені, як: Г. Вольф, Г. Гроуенвельд, С. В. Сембер, І. Г. Брігченко, В. С. Стойка, Я. О. Стойко, О. І. Сқаско, Х. Б. Воробець, В. В. Гончаренко, В. Ю. Марчук, І. А. Безклубий та інші. Переважна більшість наукових досліджень стосуються економічних аспектів, зарубіжного досвіду та перспектив відродження кооперативних банків. Проте чимало питань цивільно-правового статусу кооперативних банків в Україні залишаються $\frac{3}{4}$ невіршеними, а основні особливості кооперативного банку як організаційно-правової форми юридичної особи недостатньо дослідженими. Важливість вирішення цих питань зумовило потребу в проведенні окремого наукового дослідження.

Метою дослідження є аналіз цивільно-правового статусу кооперативних банків в Україні.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність кооперативних банків в Україні є Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р., Цивільний кодекс України (ЦК України) від 16 січня 2003 р., Господарський кодекс України (ГК України) від 16 січня 2003 р., Закон України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р., Концепція розвитку системи кредитної кооперації, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2006 р. № 321-р тощо.

Нормативне визначення поняття кооперативного банку вміщено у ГК України. Відповідно до ч. 1 ст. 338 ГК України кооперативний банк — це банк, створений суб'єктами господарювання, а також іншими особами за принципом територіальності на засадах добровільного членства та об'єднання пайових внесків для спільної грошово-кредитної діяльності [2]. Керуючись ч. 1 ст. 8 Закону України «Про банки і банківську діяльність», законодавство про кооперацію поширюється на кооперативні банки лише в тій частині, що не суперечить цьому Закону [3]. Із зазначеного визначення можна виділити особливості кооперативних банків в Україні.

Нормативно-правове регулювання правового статусу та діяльності кооперативних банків є «дуалістичним», оскільки здійснюється не лише банківським законодавством, а й законодавством про кооперацію. Вбачається, що такий підхід є виправданим, адже кооперативний банк є не лише проявом фінансової кооперації, а й фінансовою установою, для яких характерна більша кількість вимог та детальніше нормативне регулювання як з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг, так і з метою забезпечення єдиної державної політики у фінансовому секторі економіки. При цьому дискусійним може бути питання щодо того, в якій частині законодавство про кооперацію не суперечить Закону України «Про банки і банківську діяльність», враховуючи те, що більшість вимог цього Закону сформульовано імперативно.

Безперечно, кооперативний банк є юридичною особою, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків. Така юридична особа створюється суб'єктами господарювання, а також іншими особами. Із зазначеного можна стверджувати, що учасниками (пайовиками) кооперативного банку можуть бути фізичні та юридичні особи. Навряд чи такий підхід можна вважати цілком виправданим. Так, у Концепції розвитку системи кредитної кооперації, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2006 р. № 321-р, зазначено, що на законодавчому рівні доречно визначити, що засновниками кооперативних банків, які утворюються за участю кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок, можуть бути лише кредитні спілки [4]. 21 квітня 2017 р. Верховною Радою України одержано проект Закону «Про кредитні спілки» № 6405 від 21 квітня 2017 р. Так, законопроект передбачає, що кооперативний банк може бути створений не менше як 10 кредитними спілками, шляхом перетворення кредитної спілки чи об'єднаної кредитної спілки, шляхом злиття кредитних спілок [5]. Таким чином, концепція та проект закону значно звужують коло осіб, що можуть бути засновниками кооперативних банків. Переконані, що модель, за якою учасниками кооперативних банків можуть бути лише кредитні спілки (*credit unions*), є доволі обґрунтованою, адже дозволяє більш чітко структурувати систему кредитної кооперації: кредитні спілки — місцеві кооперативні банки — центральний кооперативний банк. Окрім оптимізації

системи кредитної кооперації, звуження засновників кооперативних банків лише до кредитних спілок впливає на правосуб'єктність кооперативного банку, його права та функції.

Достатньо проблематичним питанням є можливість існування в кооперативному банку асоційованої участі. Згідно з ч. 2 ст. 8 Закону України «Про кооперацію» асоційованим членом кооперативу може бути фізична або юридична особа, яка внесла пайовий внесок і користується правом дорадчого голосу в кооперативі. При ліквідації кооперативу асоційований член кооперативу має переважне порівняно з членами кооперативу право на одержання паю [6]. Законом України «Про банки і банківську діяльність» такої можливості не передбачено, лише в ст. 2 передбачено, що учасниками банку є засновники банку, акціонери банку та пайовики кооперативного банку [3]. Буквальне тлумачення зазначених норм не дозволяє зробити однозначного висновку, чи суперечить асоційована участь у кооперативному банку Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Вбачається, що інститут участі та асоційованої участі може бути доволі ефективним механізмом як для кооперативного банку, так і для його учасників. З одного боку, асоційований учасник вносить пайовий внесок, збільшуючи таким чином обсяг активів банку. При цьому такий учасник може мати лише право дорадчого голосу на загальних зборах учасників, по суті, безпосередньо не впливаючи на управління банком. З іншого боку, асоційований член має право користуватися послугами банку, які є більш вигідними для нього, ніж послуги комерційного банку, та переважне право на одержання паю в разі ліквідації банку. Враховуючи зазначене, доречно передбачити в Законі України «Про банки і банківську діяльність» поділ учасника кооперативного банку (пайовика) на учасника та асоційованого учасника.

Одним із найбільш дискусійних питань є те, чи можна вважати кооперативний банк непідприємницькою юридичною особою. На думку Ганса Гроуенвелда, прибуток є не кінцевою метою кооперативних банків, а є засобом накопичення капіталу, інвестування. Прибуток також потрібен для реалізації суспільних і/або соціальних завдань для своїх учасників [7, с. 7]. Чимала кількість дослідників дотримується позиції, що головною метою кооперативних банків є захист економічних інтересів їх членів, а не максимізація прибутків [8, с. 6; 9, с. 3]. Як доречно зазначає Я. О. Стойко, у зв'язку з тим, що кооперативний банк не проводить підприємницької діяльності (тобто прибуткової), у більшості країн світу кооперативи мають статус неприбуткових (*non-profit*) організацій та звільняються від багатьох державних та місцевих податків і зборів [10, с. 33]. С. В. Сембер, І. Г. Брітченко, В. С. Стойка наголошують на тому, що кооперативні банки створюються на засадах кооперації не з метою отримання прибутку, а з метою взаємодопомоги своїм членам [11, с. 32].

Український законодавець не надає однозначної відповіді на запитання, чи можна кооперативні банки відносити до непідприємницьких юридичних осіб. Згідно з ч. 1 ст. 85 ЦК України непідпри-

емницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками [12]. ЦК України називає одну із ключових ознак того, за яких підстав товариство є непідприємницьким — відсутність мети одержання прибутку для наступного його розподілу між учасниками. Відповідно до пп. 14.1.121 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. (ПК України) неприбутковими підприємствами, установами та організаціями є неприбуткові підприємства, установи та організації, які не є платниками податку на прибуток підприємств відповідно до п. 133.4 ст. 133 ПК України [13]. У п. 133.4 ст. 133 ПК України передбачено перелік чотирьох вимог, яким підприємства, установи, організації повинні одночасно відповідати для того, щоб вважатись неприбутковими, а в пп. 133.4.6 п. 133.4 ст. 133 ПК України зазначено невичерпний перелік таких неприбуткових підприємств, установ та організацій. Керуючись пп. 133.4.1 п. 133.4 ст. 133 ПК України зареєстровані установи та організації (новостворені), які подали в установленому порядку документи для внесення до Реєстру неприбуткових установ та організацій під час або протягом 10 днів з дня державної реєстрації та які за результатами розгляду цих документів внесені до Реєстру неприбуткових установ та організацій, з метою оподаткування вважаються неприбутковими організаціями з дня їх державної реєстрації [13]. Тому податкове законодавство не надає однозначної відповіді на запитання, чи можна кооперативний банк вважати неприбутковим, однак встановлює перелік вимог та процедур, при дотриманні яких відповідний кооперативний банк з метою оподаткування може вважатись неприбутковою організацією.

Дещо чіткіше зазначене питання проаналізовано в концепції державної політики, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України. Згідно із Концепцією розвитку системи кредитної кооперації, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2006 р. № 321-р, одним із основних принципів розвитку системи кредитної кооперації є відсутність у діяльності установ мети одержання прибутку. При цьому другим рівнем структури системи кредитної кооперації є кооперативні банки [4].

Тому законодавець не дає однозначної відповіді, чи можна кооперативний банк вважати непідприємницькою юридичною особою. Однак, враховуючи правову та економічну природу кооперативних виплат і виплат на паї, соціальну спрямованість та мету діяльності кооперативних банків, нормативно-правове регулювання діяльності неприбуткових підприємств, установ та організацій у цивільному, господарському та податковому законодавстві та зарубіжний досвід кооперативний банк за своєю правовою природою більше тяжіє до непідприємницьких юридичних осіб. У той же час відсутність детальнішого нормативного регулювання зазначеного питання може зумовити як відмову органів Державної фіскальної служби України у внесенні такого банку до Реєстру неприбуткових установ та організацій,

так і зловживання «неприбутковим статусом» самими кооперативними банками.

Наявність у кооперативного банку статусу непідприємницької юридичної особи не впливає на можливість одержання ним прибутку. Згідно з ч. 9 ст. 8 Закону України «Про банки і банківську діяльність» прибутки або збитки кооперативного банку за результатами фінансового року розподіляються між учасниками пропорційно розміру їх паю [3].

Ще однією ознакою кооперативного банку є територіальність. Територіальний принцип створення кооперативних банків має як правове, так і економічне підґрунтя. Згідно із ч. 2 ст. 8 Закону України «Про банки і банківську діяльність» кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральні кооперативні банки [3]. Як зазначає О. І. Скаско, Х. Б. Воробець, учасники кооперативного банку — кредитні спілки, надаючи кредити за територіальною ознакою, є більш обізнаними із кредитоспроможністю позичальників на тій території, де вони надають послуги. При цьому кооперативні банки сприятимуть задоволенню попиту на банківські послуги серед значно ширших верств населення порівняно з комерційними банками [14, с. 373, 374]. М. Сейфоллахі також наголошує на важливості територіального принципу створення кооперативних банків [15, с. 43]. Слід погодитися з позицією дослідників, адже територіальність дозволяє не лише аналізувати попит на банківські послуги чи платоспроможність населення, а й більш чітко структурувати систему фінансової та кредитної кооперації.

Управління кооперативним банком має свої особливості. Відповідно до ч. 6 ст. 8 Закону України «Про банки і банківську діяльність» органами управління кооперативних банків є загальні збори учасників (пайовиків), рада банку та правління банку. Органом контролю є ревізійна комісія банку [3]. Вищим органом управління кооперативним банком слід вважати загальні збори пайовиків, виконавчим органом — правління, а наглядову раду — органом, що здійснює контроль за діяльністю виконавчого органу, захист прав вкладників, інших кредиторів та учасників банку. Такий розподіл між органами банку є доволі традиційним для багатьох юрисдикцій з урахуванням відмінностей між повноваженнями зазначених органів та порядком їх формування.

Вагомою особливістю характеризується порядок прийняття рішень кооперативними банками. Так, згідно з ч. 8 ст. 8 Закону України «Про банки і банківську діяльність» кожний учасник кооперативного банку, незалежно від розміру своєї участі у капіталі банку (паю), має право одного голосу. Така модель прийняття рішень на загальних зборах у кооперативному банку мінімізує ризики рейдерського відчуження паїв або рейдерського захоплення кооперативного банку, адже, незалежно від участі у статутному капіталі, один учасник має лише один голос. Окрім того, через можливість пайовика бути обраним та/або призначеним до органів управління або контролю, внутрішній кон-

троль діяльності кооперативного банку здійснюється за принципом «знизу вгору» (*bottom-up control*).

Таким чином, нормативно-правове регулювання цивільно-правового статусу кооперативних банків в Україні здійснюється як банківським законодавством, так і законодавством про кооперацію. Такий підхід є виправданим, оскільки кооперативний банк є не лише проявом фінансової кооперації, а й фінансовою установою, для яких характерним є детальніше нормативне регулювання з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг. Доречно передбачити у Законі України «Про банки і банківську діяльність» можливість асоційованої участі в кооперативному банку, що матиме свої переваги як для учасників, так і для банку. Враховуючи правову та економічну природу кооперативних виплат і виплат на паї, соціальну спрямованість та мету діяльності, кооперативні банки більше тяжіють до юридичних осіб, які здійснюють господарську діяльність, яка є непідприємницькою. Управління кооперативним банком здійснюється за принципом «один учасник — один голос», внаслідок чого процес прийняття рішень загальними зборами кооперативного банку базується на кооперативних принципах та мінімізується можливість рейдерського відчуження паїв.

Список використаних джерел

1. The power of Cooperation — Cooperatives Europe Key Figures 2015. Cooperatives Europe. URL : <https://goo.gl/kCMUwN>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://goo.gl/13zERj>.
3. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://goo.gl/Z6kZhL>.
4. Про схвалення Концепції розвитку системи кредитної кооперації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.06.2006 р. № 321-р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://goo.gl/QhG8XZ>.
5. Про кредитні спілки : Проект Закону України від 21.04.2017 р., зареєстр. за № 6405. Верховна Рада України. URL : <https://goo.gl/Dus6MX>.
6. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://goo.gl/F83ajC>.
7. Groeneveld H., Snapshot of European Cooperative Banking, TIAS Working Paper, 2017. URL : <https://goo.gl/33WKef>.
8. Spulbar C., Nitoi M., Anghel L. Efficiency in Cooperative Banks and Savings Banks: A Stochastic Frontier Approach, *Journal for Economic Forecasting, Institute for Economic Forecasting*. March, 2017. vol. 0 (1). Pp. 5–21.
9. Kallio J. Cooperative banking and the competitive dynamics of an oligopolistic retail banking market. Abstract for master's thesis. Åbo Akademi University Faculty of Social Sciences. Business and Economics, 2016. URL : <https://goo.gl/PP2Mwb>.

10. Стойко О. Я. Необходимость і перспективи відродження кооперативних банків в Україні. *Продуктивність агропромислового виробництва*. Економічні науки. 2014. Вип. 25. С. 31–38.
11. Сембер С. В., Брітченко І. Г., Стойка В. С. Перспективи створення та функціонування кооперативних банків в Україні. *Економіка промисловості*. 2017. № 1. С. 22–37.
12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://goo.gl/tEg8Jb>.
13. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755–VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://goo.gl/dbhR3V>.
14. Скаско О. І., Воробець Х. Б. Законодавчі проблеми регулювання та контролю діяльності банків, кредитних спілок в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Економіка. 2015. Вип. 1 (2). С. 371–375.
15. Сейфоллахи М. Банковская система Украины: текущая структурная трансформация и перспективы развития. *Инвестиції: практика та досвід*. 2011. № 6. С. 41–44.

Надійшла до редакції 01.02.2018

Главацкий Т. Я. Гражданско-правовой статус кооперативных банков в Украине

Статья посвящается исследованию гражданско-правового статуса кооперативных банков в Украине. На основании анализа украинского законодательства и научной литературы рассматриваются особенности и проблемные вопросы гражданско-правового статуса кооперативных банков в Украине. Особое внимание уделяется свойствам нормативно-правового регулирования кооперативных банков в Украине, ведь кооперативный банк является не только проявлением финансовой кооперации, но и финансовым учреждением, для которых характерно большее количество требований и более подробное нормативное регулирование как с целью защиты интересов потребителей финансовых услуг, так и с целью обеспечения единой государственной политики в финансовом секторе. Рассматриваются требования к статусу и составу участников кооперативных банков, особенности управления кооперативным банком и голосования по принципу «один участник — один голос». Такая модель принятия решений на общем собрании в кооперативном банке минимизирует риски рейдерского отчуждения паев или рейдерского захвата кооперативного банка, ведь независимо от участия в уставном капитале один участник имеет лишь один голос. Анализируются возможности и перспективы существования института ассоциированного участия в кооперативных банках в Украине. При этом указанный правовой институт имеет определенные преимущества и недостатки как для пайщиков, так и для кооперативного банка. Обосновывается целесообразность сужения субъектного состава участников кооперативного банка к кредитным союзам, что позволит структурировать систему финансовой кооперации в Украине и более четко очертить правосубъектность кооперативных банков. Рассматривается территориальный принцип создания кооперативных банков, который имеет как правовые, так и экономические основания, поскольку позволяет не только анализировать спрос на банковские услуги

или платежеспособность населения, но и четко структурировать систему финансовой и кредитной кооперации. Обосновывается отсутствие основной цели извлечение прибыли кооперативными банками в Украине, в результате чего хозяйственную деятельность кооперативных банков в Украине можно рассматривать как непредпринимательскую.

Ключевые слова: гражданско-правовой статус, банк, кооперативный банк, ассоциированное участие.

Hlavatskyi, T. Y. The Civil and Legal Status of Cooperative Banks in Ukraine

The article investigates the civil and legal status of the cooperative banks in Ukraine. Based on the analysis of Ukrainian legislation and scientific literature, the peculiarities and problematic issues of the legal status of cooperative banks in Ukraine are considered. The article focuses on legal regulation of the cooperative banks in Ukraine, since a cooperative bank should not only be treated as a financial cooperation, but also as a financial institution, which is characterized by a greater number of requirements and more detailed regulation in order to protect the interests of financial services consumers, and with the purpose of ensuring a unified state policy in the financial sector. Requirements for the status and composition of membership of the cooperative banks, peculiarities of cooperative bank management and voting on the principle «one participant — one vote» are considered. Such a decision-making model at a general meeting in a cooperative bank minimizes the risks of raider alienation of shares or raider capture of a cooperative bank, since, independently of the contribution to the charter capital, one member has only one vote. The possibilities and perspectives of the institute of associated membership in cooperative banks in Ukraine are analyzed. In this case, the associated membership has certain advantages and disadvantages for both members and for a cooperative bank. The feasibility of restricting composition of membership of the cooperative bank to credit unions is substantiated, which may allow structuring the system of financial cooperation in Ukraine and defining the legal capacity of cooperative banks more clearly. The territorial principle of creation of cooperative banks is considered, which has both legal and economic grounds, since it allows not only to analyze demand for banking services or solvency of the population, but also to structure the system of financial and credit cooperation more clearly. The absence of the main purpose of cooperative banks in Ukraine to obtain profit is substantiated, as a result of which the economic activities of cooperative banks in Ukraine can be considered as non-entrepreneurial.

Keywords: civil and legal status, bank, cooperative bank, associated membership.

